

БРАСЛАВЕЦЬ Я. Ю.,

аспірант

(Заклад вищої освіти «Міжнародний
університет бізнесу і права»)

УДК 342.9:339.137(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.20>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретичних основ адміністративно-правового регулювання конкуренції в Україні. Конкуренція розглядається як соціально-економічне явище та водночас як інститут адміністративного права, що поєднує приватні інтереси суб'єктів господарювання із публічними інтересами суспільства й держави. Обґрунтовано дуалістичну природу конкуренції: з одного боку, вона є механізмом саморегуляції ринкової економіки, з іншого – об'єктом правового впливу, який потребує державного контролю для недопущення зловживань і забезпечення рівних умов на ринку. Проведено аналіз системи адміністративно-правових засобів забезпечення конкуренції, що включає нормативні, інституційні, процедурні, контрольні та санкційні механізми. Встановлено, що правове регулювання в Україні має багаторівневу структуру, яка охоплює конституційні положення, закон «Про захист економічної конкуренції», підзаконні акти та практику Антимонопольного комітету України. Особливу увагу приділено дослідженню інституційного механізму, у межах якого АМКУ виступає центральним органом із широкими повноваженнями у сфері контролю, моніторингу та санкціонування порушень, тоді як судова система забезпечує перевірку законності й пропорційності його рішень. Проаналізовано співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері конкуренції, наголошено на необхідності їх гармонізації через адміністративно-правові інструменти. Розглянуто зарубіжний досвід, зокрема європейську модель централізованого адміністративного контролю та американську традицію судового тлумачення з використанням економічного аналізу права. Обґрунтовано, що для України оптимальним є поєднання європейських стандартів з гнучкістю американських підходів. Запропоновано напрями вдосконалення національної системи регулювання: посилення інституційної незалежності АМКУ, удосконалення адміністративних процедур, впровадження інструментів «м'якого права», адаптація законодавства до *acquis* ЄС та врахування викликів цифрової економіки.

Ключові слова: конкуренція, адміністративне право, антимонопольне регулювання, публічні та приватні інтереси, Антимонопольний комітет України, адміністративно-правові засоби, зарубіжний досвід, європейські стандарти, верховенство права, цифрова економіка.

Braslavets Ya. Yu. Theoretical foundations of administrative and legal regulation of competition in Ukraine

The article is devoted to a comprehensive study of the theoretical foundations of administrative and legal regulation of competition in Ukraine. Competition is considered both as a socio-economic phenomenon and as an institution of administrative law that combines the private interests of business entities with the public interests of society and the state. The dual nature of competition is substantiated: on the one

hand, it functions as a mechanism of market self-regulation, and on the other, as an object of legal influence that requires state control to prevent abuses and ensure equal market conditions. The system of administrative and legal instruments for safeguarding competition is analyzed, including normative, institutional, procedural, control, and sanctioning mechanisms. It is established that legal regulation in Ukraine has a multi-level structure encompassing constitutional provisions, the Law of Ukraine "On Protection of Economic Competition," subordinate acts, and the practice of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Particular attention is paid to the institutional mechanism, within which the Committee serves as the central authority with broad powers in the field of control, monitoring, and sanctioning, while the judicial system ensures the review of legality and proportionality of its decisions. The correlation between public and private interests in the field of competition is examined, emphasizing the need for their harmonization through administrative and legal instruments. Foreign experience is reviewed, including the European model of centralized administrative control and the American tradition of judicial interpretation based on economic analysis of law. It is argued that for Ukraine, the optimal approach is to combine European standards with the flexibility of U.S. methods. The article proposes directions for improving the national system of regulation: strengthening the institutional independence of the Antimonopoly Committee, improving administrative procedures, introducing soft-law instruments, adapting legislation to the EU *acquis*, and addressing the challenges of the digital economy.

Key words: *competition, administrative law, antitrust regulation, public and private interests, Antimonopoly Committee of Ukraine, administrative and legal instruments, foreign experience, European standards, rule of law, digital economy.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації української економіки та її інтеграції у європейський і світовий правовий простір питання забезпечення справедливої та ефективної конкуренції набуває особливого значення. Конкуренція є не лише фундаментальною засадою ринкових відносин, а й важливим чинником розвитку демократичного суспільства, що гарантує свободу підприємництва, стимулює інноваційні процеси, сприяє підвищенню якості товарів і послуг, забезпечує доступність ресурсів і формує прозорі правила економічної діяльності. Саме через призму конкуренції розкривається реальний рівень економічної свободи, ефективність ринкових механізмів та здатність держави виконувати регуляторну функцію без надмірного втручання в діяльність суб'єктів господарювання.

Водночас реалії української економіки свідчать про наявність суттєвих викликів. До них належать надмірна концентрація економічної влади в окремих секторах, зловживання монопольним становищем, використання антиконкурентних практик (цінові змови, розподіл ринку, картельні угоди), поширення недобросовісної конкуренції, а також непрозорість у діяльності державних та комунальних підприємств. Такі явища становлять пряму загрозу економічній безпеці держави, обмежують доступ нових гравців до ринку та порушують права споживачів. У підсумку формується дисбаланс між приватними інтересами суб'єктів господарювання та публічними інтересами суспільства, що потребує втручання держави через ефективний адміністративно-правовий механізм.

Не менш важливою проблемою є питання інституційного забезпечення реалізації конкурентної політики. Хоча Антимонопольний комітет України виступає ключовим органом у сфері захисту економічної конкуренції, його діяльність часто піддається критиці через недостатню прозорість рішень, обмеженість інструментів впливу та складність процедур оскарження. Крім того, існує низка прогалин у чинному законодавстві, що створює простір для маніпуляцій і не завжди дозволяє оперативно реагувати на нові виклики, зокрема пов'язані з цифровою економікою, глобалізацією ринків та воєнними умовами в Україні.

Важливим завданням сучасної правової науки є також приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire* Європейського Союзу та адаптація

зарубіжних практик регулювання конкуренції до українських реалій. Особливу увагу слід приділити питанню поєднання традиційних інструментів адміністративно-правового впливу із сучасними механізмами «м'якого права» (рекомендацій, кодексів поведінки, практичних керівництв), що дедалі активніше застосовуються в європейській і міжнародній практиці.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених проблематиці конкуренції та антимонопольного регулювання, фундаментальні теоретичні основи адміністративно-правового впливу у цій сфері залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, потребують глибшого аналізу: співвідношення приватних і публічних інтересів у конкурентній політиці; роль адміністративного права в системі правового регулювання економіки; форми й методи діяльності органів публічної адміністрації у сфері конкуренції; а також перспективи імплементації зарубіжного досвіду в українську практику. Усе це зумовлює необхідність комплексного наукового осмислення проблеми та формування теоретичних підходів до подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання конкуренції в Україні.

Метою статті є з'ясування теоретичних основ адміністративно-правового регулювання конкуренції в Україні, визначення його сутності та специфіки як інституту публічного права, аналіз системи нормативно-правових та інституційних засобів забезпечення конкурентних відносин, а також виявлення проблем і перспектив розвитку національного законодавства у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів ринкової економіки.

Аналіз наукових публікацій. Проблематика конкуренції та антимонопольного регулювання є предметом уваги як економічної, так і юридичної науки. У працях вітчизняних учених (О. Кібенко, О. Святоцький, О. Орлюк, В. Шаповал, А. Гриценко та ін.) досліджується правова природа конкуренції, її місце у системі економічних відносин, а також механізми державного впливу на розвиток конкурентного середовища. Значний внесок зроблено у вивчення інституційних аспектів діяльності Антимонопольного комітету України, питання правозастосовної практики у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

У наукових дослідженнях зарубіжних авторів (Ф. Шерер, Х. Хоффман, Дж. Саттон, Р. Поснер, Дж. Стігліц) акцент робиться на аналізі економічних моделей конкуренції та її правового забезпечення в умовах глобалізації ринків. Увага приділяється також питанням співвідношення конкурентної політики та державного регулювання, ролі адміністративних інструментів у забезпеченні чесної конкуренції, а також значенню європейського та американського досвіду в цій сфері.

Водночас, попри значну кількість наукових публікацій, у сучасній юридичній науці недостатньо розробленими залишаються питання теоретичного обґрунтування конкуренції саме як інституту адміністративного права. Недостатньо дослідженим є механізм поєднання публічно-правових і приватно-правових підходів до регулювання конкурентних відносин, а також роль норм «м'якого права» (soft law) у формуванні правозастосовної практики. Це зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у напрямі системного аналізу адміністративно-правових основ регулювання конкуренції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція у сучасній науковій думці розглядається як складне багатовимірне явище, яке поєднує економічні, правові та соціальні аспекти. У класичному розумінні вона означає суперництво між суб'єктами господарювання за отримання кращих умов реалізації товарів і послуг, доступ до ресурсів та споживача [1]. У цьому значенні конкуренція виступає рушієм економічного прогресу, адже вона стимулює інноваційні процеси, підвищення якості та зниження цін.

Водночас правова наука надає конкуренції додаткового змісту. Юристи наголошують, що конкуренція є не лише природним економічним процесом, а й результатом правового впорядкування суспільних відносин [2]. На відміну від стихійної боротьби за ринок, у цивілізованому суспільстві конкуренція існує лише за наявності нормативно закріплених правил, які забезпечують рівні можливості для всіх учасників. Отже, конкуренція має дуалістичну природу: вона водночас є і економічним механізмом, і юридичним інститутом [3].

У правознавстві можна виділити кілька підходів до визначення конкуренції. Одні автори акцентують увагу на свободі підприємницької діяльності, вбачаючи у конкуренції гарантію реалізації права на підприємництво [4]. Інші підкреслюють регулятивну функцію держави, зазначаючи, що конкуренція – це не лише свобода, а й обмеження, які спрямовані на запобігання зловживанням ринковою владою [5]. Таким чином, конкуренція у правовій науці постає як система відносин, що потребує державного захисту й регулювання, аби залишатися справедливою та ефективною.

З економічної точки зору конкуренція є основною умовою функціонування ринкової економіки. Вона забезпечує раціональний розподіл ресурсів, сприяє динаміці розвитку ринку та підтримує його відкритість для нових учасників. Класичні економісти, зокрема А. Сміт і Д. Рікардо, вважали конкуренцію «невидимою рукою» ринку, яка гармонізує приватні та суспільні інтереси [6]. Сучасні дослідники (Ф. Шерер, Дж. Саттон) розкривають її як механізм постійного оновлення, що стимулює інновації та знижує бар'єри для споживачів [7].

З правової точки зору конкуренція розглядається як об'єкт державного регулювання. Адже без зовнішнього правового впливу конкуренція може втратити свої позитивні властивості й перетворитися на хаотичне протиборство, що породжує монополії, картелі та недобросовісні практики [8]. Законодавче регулювання встановлює баланс між приватною ініціативою підприємців та публічним інтересом суспільства. Саме тому правова наука розглядає конкуренцію у площині взаємодії приватного і публічного права: цивільне та господарське право забезпечують реалізацію свободи підприємництва, тоді як адміністративне право спрямоване на контроль і запобігання антиконкурентним практикам [9].

В Україні цей баланс реалізується через систему законодавства про захист економічної конкуренції, яке поєднує загальні норми Конституції України та спеціальні закони. Центральне місце у ньому займає діяльність Антимонопольного комітету України, який виконує функцію контролю за дотриманням правил конкуренції та застосовує адміністративно-правові санкції до порушників [10]. Таким чином, конкуренція у правовому полі постає не лише економічним процесом, а й специфічним об'єктом адміністративного регулювання, що забезпечує стабільність і передбачуваність ринкових відносин.

Конкуренція є фундаментом ринкової економіки, адже без неї неможливе існування вільного обігу товарів і послуг. У демократичних країнах вона одночасно виступає і як економічний принцип, і як правовий стандарт. Конституція України у статті 42 закріплює положення про захист конкуренції, що підкреслює її значення як конституційної цінності [11].

Верховенство права є необхідною умовою функціонування конкурентних відносин. Без єдиних та передбачуваних правил конкуренція перетворюється на хаос, де сильніші учасники ринку зловживають своїм становищем. Тому, як зазначає Р. Познер, конкуренція не може існувати поза правом: вона є виявом упорядкованої свободи, де держава встановлює межі допустимої поведінки [12].

Водночас конкуренція і верховенство права взаємодіють у ширшому контексті. У країнах із розвинутою демократією рівень конкуренції корелює зі станом правової системи. Там, де діє незалежне судочинство та ефективні адміністративні інституції, конкуренція є більш чесною і справедливою. Натомість у країнах із корупційними практиками і слабким захистом прав власності вона перетворюється на боротьбу за адміністративні ресурси, що нівелює її позитивний ефект [13].

Таким чином, конкуренція в Україні повинна розглядатися не лише як економічний інструмент, а як елемент правопорядку, тісно пов'язаний із верховенством права. Лише у поєднанні цих принципів можливе формування справедливого і прогнозованого ринкового середовища, що відповідатиме як національним, так і європейським стандартам [14].

У науковій літературі конкуренція розглядається не лише як економічне явище, а й як окремий інститут адміністративного права. Її правове закріплення ґрунтується на положеннях Конституції України, яка визначає засади господарської діяльності та захист від недобросовісної конкуренції (ст. 42) [15]. У цьому аспекті конкуренція набуває рис публічно-правового інституту, що регламентує відносини між державою та суб'єктами господарювання.

Можна стверджувати, що інститут конкуренції у системі адміністративного права відзначається специфічними ознаками:

- наявність адміністративно-правових норм, що регулюють поведінку учасників ринку;
- функціонування спеціальних органів публічної адміністрації (Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень);
- застосування публічно-правових заходів впливу, зокрема адміністративних санкцій;
- спрямованість на захист публічних інтересів суспільства та держави [16].

Таким чином, конкуренція як інститут адміністративного права виступає особливою формою реалізації регуляторної функції держави, що поєднує гарантії свободи підприємництва із забезпеченням рівних умов для всіх учасників ринку.

Що ж до адміністративно-правових засобів забезпечення конкуренції, то вони становлять комплекс організаційних та юридичних механізмів, які держава застосовує для захисту та розвитку конкурентних відносин. Можна стверджувати, що до таких засобів належать:

1. Нормативно-правові засоби – закони та підзаконні акти, що визначають правила поведінки учасників ринку. Основним актом є Закон України «Про захист економічної конкуренції» [17], а також акти Антимонопольного комітету України.

2. Інституційні засоби – діяльність органів публічної адміністрації, передусім Антимонопольного комітету України, який уповноважений розглядати справи про порушення законодавства, надавати дозволи на концентрацію підприємств, а також застосовувати штрафи та інші санкції [18].

3. Процедурні засоби – адміністративні процедури розслідування, розгляду справ та прийняття рішень щодо порушень антимонопольного законодавства. Вони забезпечують реалізацію принципів змагальності та законності [19].

4. Контрольні засоби – адміністративний нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання, що включає моніторинг ринків, аналіз концентрацій, перевірки й розслідування [20].

5. Санкційні засоби – адміністративно-правова відповідальність за порушення правил конкуренції (штрафи, припинення антиконкурентних угод, визнання недійсними актів державних органів, що порушують конкуренцію) [21].

Сукупність цих засобів формує систему адміністративно-правового впливу, яка має превентивний, відновлювальний і каральний характер. Вона спрямована на підтримку чесної конкуренції, усунення порушень та формування передбачуваного ринкового середовища.

Особливістю конкуренції як об'єкта адміністративно-правового регулювання є постійна взаємодія приватних і публічних інтересів. З одного боку, конкуренція базується на приватному інтересі суб'єктів господарювання здобути ринкові переваги, збільшити прибуток та розширити частку на ринку. З іншого – публічний інтерес держави і суспільства полягає у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників, підтриманні добросовісних практик та захисті прав споживачів [22].

Адміністративне право відіграє ключову роль у балансуванні цих інтересів. Воно встановлює межі допустимої поведінки, запобігає монополізації та зловживанням, одночасно зберігаючи простір для вільної ініціативи підприємців [23]. Як свідчить європейська практика, ефективне поєднання приватних і публічних інтересів у сфері конкуренції є запорукою економічної стабільності та зростання добробуту громадян [24].

Таким чином, можна твердити, що у сфері конкурентних відносин публічні та приватні інтереси не протиставляються, а взаємодоповнюють одне одного. Держава забезпечує «правила гри», тоді як бізнес реалізує власні цілі у межах цих правил. Саме це співвідношення є ключовим у формуванні конкурентної політики України, яка поступово наближається до європейських стандартів.

Конституція України закріплює ключові принципи, які визначають спрямованість конкурентної політики держави. У статті 42 Основного Закону передбачено, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монополічним становищем на ринку, недобросовісної конкуренції та інших порушень [15].

Таким чином, конституційний рівень правового регулювання надає конкуренції статус однієї з базових економічних засад суспільства.

Як слушно зазначає О. Святоцький, конституційні норми є відправною точкою для формування законодавства у сфері конкурентної політики та визначають баланс між приватною ініціативою і публічними інтересами [2]. Це дозволяє трактувати конкуренцію як правову категорію, що гарантує реалізацію підприємницької свободи та водночас потребує державного контролю.

Центральним актом у сфері конкурентного права є Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III [17]. Він встановлює основні поняття (монопольне становище, антиконкурентні узгоджені дії, недобросовісна конкуренція), визначає правові засади функціонування ринку та передбачає відповідальність за порушення. Закон є своєрідною «конституцією» конкурентного права, оскільки саме на його основі формуються підзаконні акти, методичні рекомендації та адміністративні процедури.

Водночас науковці звертають увагу на низку недоліків правового регулювання. Так, О. Орлюк зазначає, що законодавство України не завжди відповідає динаміці ринкових процесів та потребує адаптації до стандартів ЄС [3]. А. Гриценко підкреслює необхідність посилення правового контролю у сфері цифрової економіки, де з'являються нові виклики, пов'язані з платформеними монополіями та транснаціональними корпораціями [9].

Підзаконні нормативно-правові акти відіграють ключову роль у деталізації законодавчих положень та забезпеченні їх практичної реалізації. Насамперед йдеться про рішення Антимонопольного комітету України, які встановлюють методики розрахунку ринкової частки, порядок надання дозволів на концентрацію, визначення ознак недобросовісної конкуренції тощо [18].

Як зазначає Т. Коломєєць, саме адміністративні процедури, закріплені у підзаконних актах, забезпечують ефективність застосування закону, оскільки вони створюють передбачувані механізми реагування на порушення [19]. Судова практика також підкреслює значення підзаконних актів: Верховний Суд неодноразово наголошував, що рішення Антимонопольного комітету повинні ґрунтуватися на чітких і прозорих процедурах [21].

Загалом система нормативно-правового регулювання конкуренції в Україні складається з багаторівневої структури: конституційних положень, законодавчих актів та підзаконних документів. Її недосконалість проявляється у відставанні від сучасних економічних тенденцій та європейських стандартів. Як підкреслює Р. Віш із співавтором, лише системний підхід, що враховує як публічні, так і приватні інтереси, може забезпечити ефективність конкурентного права [24].

Антимонопольний комітет України (АМКУ) є центральною ланкою в системі адміністративно-правового регулювання конкуренції. Він утворений як державний орган зі спеціальним статусом, що гарантує його незалежність від політичного впливу та дозволяє зосередитися на професійному виконанні завдань [18]. Основи діяльності АМКУ визначені Конституцією України [15] та Законом України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III [17], що надає йому широкі повноваження.

До ключових функцій Комітету належать:

- контрольні (моніторинг ринкової кон'юнктури, виявлення концентрацій, оцінка рівня конкуренції у секторах економіки);
- правозастосовчі (розгляд справ про порушення законодавства, ухвалення рішень, застосування санкцій);
- дозвільні (надання дозволів на економічні концентрації, узгоджені дії суб'єктів господарювання);
- консультативні (підготовка роз'яснень і рекомендацій для бізнесу, органів влади та громадськості);
- правотворчі (участь у формуванні нормативно-правових актів у сфері конкурентної політики).

Як справедливо зазначає О. Кузьменко, ефективність АМКУ визначається не лише його здатністю застосовувати санкції, але й умінням здійснювати превентивний вплив, що формує середовище добросовісної конкуренції [20]. Саме завдяки цій багатофункціональності АМКУ виступає головним гарантом реалізації публічних інтересів у сфері господарювання.

Інституційний механізм регулювання конкуренції не обмежується діяльністю АМКУ, а передбачає його тісну взаємодію з іншими державними органами та недержавними інституціями.

По-перше, важливою є координація з центральними органами виконавчої влади, які формують галузеву політику. Наприклад, Міністерство економіки України визначає стратегію розвитку ринків, а АМКУ здійснює контроль за тим, щоб ці стратегії не порушували конкурентні засади [16].

По-друге, надзвичайно значущою є співпраця з судовою системою. Господарські суди та Верховний Суд здійснюють перегляд рішень АМКУ, перевіряючи їх на предмет законності й обґрунтованості. Судова практика свідчить, що порушення процедурних норм при прийнятті рішень Комітету часто стає підставою для їх скасування [21]. Це змушує адміністративні органи підвищувати якість доказової бази та вдосконалювати процедури.

По-третє, взаємодія з бізнесом і громадянським суспільством реалізується у формі публічних консультацій, круглих столів, публікації роз'яснень та рекомендацій. Як підкреслює Т. Коломоєць, демократична природа адміністративних процедур вимагає врахування позицій усіх учасників, адже лише відкритість і змагальність здатні забезпечити довіру до рішень АМКУ [19].

Європейський досвід доводить, що партнерська модель взаємодії держави та бізнесу дозволяє досягти кращих результатів, ніж виключно репресивна політика [24]. Це особливо важливо для України, де розвиток конкурентних відносин перебуває на етапі становлення і потребує формування культури добровільного дотримання правил.

Адміністративна відповідальність є найбільш відчутним інструментом впливу у сфері конкуренції. Законодавство України передбачає широкий спектр санкцій – від штрафів до примусового розподілу підприємств у випадку їхньої концентрації, що загрожує конкуренції [17].

Практика застосування адміністративної відповідальності свідчить, що найбільш поширеними порушеннями є:

- зловживання монопольним становищем (наприклад, встановлення завищених цін, обмеження доступу конкурентів до ринку);
- антиконкурентні узгоджені дії (картельні змови, розподіл ринків, змова на тендерах);
- недобросовісна конкуренція (поширення неправдивої інформації, копіювання зовнішнього вигляду продукції, неправомірне використання комерційної таємниці) [5; 23].

Верховний Суд у своїй практиці неодноразово підкреслював, що накладення штрафів має бути пропорційним та обґрунтованим, а рішення АМКУ – мотивованими та заснованими на належних доказах [21]. Таким чином, процедура притягнення до відповідальності є водночас інструментом захисту конкуренції та перевіркою спроможності адміністративних органів діяти в межах верховенства права.

Як зазначає В. Шаповал, адміністративні санкції мають подвійну природу: вони не лише карають порушників, але й сигналізують усім іншим суб'єктам ринку про неприпустимість антиконкурентних практик [5]. Європейська практика підтверджує, що ефективність санкцій визначається не їх суворістю, а невідворотністю та прозорістю процедур [24].

Таким чином, інституційний механізм адміністративно-правового регулювання конкуренції в Україні формується як багаторівнева система, у якій центральне місце займає АМКУ, але результативність визначається співпрацею з судами, органами виконавчої влади, бізнесом та громадськістю.

Європейський Союз виробив одну з найбільш розвинених і системних моделей конкурентного права, що поєднує жорсткі адміністративні механізми із превентивними інструментами. Основу становлять статті 101–109 Договору про функціонування ЄС, які

регламентують заборону антиконкурентних узгоджених дій, контроль за економічними концентраціями та зловживанням домінуючим становищем [24].

Особливістю європейської моделі є поєднання централізованого контролю з боку Європейської комісії та децентралізованого застосування права конкуренції на рівні держав-членів. Як відзначає Х. Хоффман, ЄС створив систему, у якій органи національного рівня діють у координації з наднаціональними інституціями, що забезпечує єдність правозастосування [8].

Важливим елементом є широке використання актів «м'якого права» – керівних принципів, рекомендацій, повідомлень, кодексів поведінки. Вони не мають обов'язкової сили, але формують очікування для бізнесу, знижують ризик порушень і полегшують дотримання законодавства [24]. Для України цей інструментарій може бути особливо цінним, адже дозволяє не лише карати, а й виховувати правову культуру підприємництва.

Крім того, у ЄС активно використовується принцип пропорційності, що передбачає застосування санкцій відповідно до тяжкості порушення. Це забезпечує баланс між жорстким контролем і справедливим ставленням до суб'єктів ринку [19]. Для України інтеграція до європейського простору вимагає запровадження аналогічних підходів у діяльності Антимонопольного комітету.

Американська модель конкурентного права має глибокі історичні корені: від анти-трестових законів Шермана (1890 р.) і Клейтона (1914 р.) до сучасної практики Верховного Суду США. Вона базується на ідеї, що головним гарантом конкуренції є судова влада, яка тлумачить законодавство з урахуванням економічних наслідків [12]. Як зазначає Р. Познер, антитрестове право у США є прикладом «економічного аналізу права», де рішення ґрунтуються на ефективності ринку, а не лише на формальних заборонах [12].

На відміну від США, у Європейському Союзі провідну роль відіграє адміністративний орган – Європейська комісія, яка наділена значними повноваженнями щодо розслідування і санкціонування порушень [24]. Така централізована модель забезпечує більшу однорідність правозастосування, але водночас потребує прозорості й демократичного контролю.

Для України, як країни-кандидата на вступ до ЄС, найбільш релевантною є саме європейська модель, що передбачає діяльність потужного адміністративного органу (АМКУ), але з одночасним судовим переглядом рішень. Як свідчить українська практика, господарські суди та Верховний Суд вже виконують функцію балансу, перевіряючи законність і пропорційність санкцій [21]. Це наближає національну систему до змішаної моделі, яка поєднує риси як європейського, так і американського підходів.

Важливим є також досвід Німеччини та Франції, де органи конкуренції активно співпрацюють із бізнесом і громадськістю, використовуючи інструменти саморегулювання та корпоративної відповідальності [8; 24]. Для України цей аспект може бути корисним з огляду на потребу формування довіри між державою та підприємцями.

Адаптація зарубіжних стандартів повинна здійснюватися з урахуванням українських реалій та специфіки економіки.

Зокрема, важливо посилити інституційну незалежність Антимонопольного комітету, забезпечивши його фінансову та організаційну автономію від інших органів влади [20]. Це наблизить його до європейських стандартів і підвищить довіру бізнесу.

Разом із цим, необхідно запровадити економічні методики аналізу ринку, подібні до тих, що використовуються у США. Це дозволить ухвалювати більш обґрунтовані рішення, які враховують реальний вплив поведінки компаній на конкуренцію [12].

Також, варто ширше застосовувати інструменти «soft law» – рекомендаційні акти, кодекси добросовісної практики, керівні принципи. Як показує досвід ЄС, саме вони створюють середовище передбачуваності для бізнесу й сприяють добровільному дотриманню правил [8; 24].

Окрім цього, Україні доцільно враховувати зарубіжний досвід у сфері цифрової економіки. ЄС і США вже розробили низку актів, спрямованих на контроль великих платформ та ІТ-корпорацій. Україна лише починає цей процес, і адаптація відповідних норм

є вкрай необхідною для забезпечення справедливої конкуренції у цифровому середовищі [9; 24].

Загалом, зарубіжний досвід доводить: ефективність конкурентної політики залежить не лише від формальних норм, а й від якості інституцій та рівня правової культури. Як підкреслює Р. Віш, лише поєднання жорсткого контролю та превентивних механізмів дозволяє створити справді конкурентне середовище [24]. Для України це означає необхідність інтеграції до європейського правового простору не лише формально, але й ціннісно, формуючи нову культуру взаємодії держави та бізнесу.

Таким чином, зарубіжний досвід підтверджує, що майбутнє української конкурентної політики має бути пов'язане з європейською моделлю, але з урахуванням гнучких американських інструментів аналізу та сучасних викликів цифрової економіки.

Висновки. Дослідження теоретичних основ адміністративно-правового регулювання конкуренції в Україні дало можливість зробити низку узагальнень і наукових висновків. Конкуренція постає як складне соціально-економічне явище, що поєднує риси економічного процесу і правового інституту. Вона є одночасно механізмом саморегуляції ринку та об'єктом державного впливу, який забезпечує баланс між приватними інтересами підприємців та публічними інтересами суспільства. Саме дуалістична природа конкуренції зумовлює потребу її адміністративно-правового регулювання.

У правовій науці конкуренція дедалі частіше розглядається як інститут адміністративного права, оскільки її функціонування пов'язане з діяльністю органів публічної адміністрації, використанням адміністративних процедур і застосуванням санкцій. Це підтверджує, що конкуренція є не лише економічною категорією, а й елементом публічно-правового порядку, який має забезпечувати прозорість і справедливість господарських відносин.

Система адміністративно-правових засобів регулювання конкуренції в Україні складається з нормативних, інституційних, процедурних, контрольних і санкційних механізмів. Вона охоплює конституційні норми, спеціальні закони, підзаконні акти, діяльність Антимонопольного комітету України та судову практику. У цій системі важливе значення мають не лише каральні заходи, але й превентивні інструменти, спрямовані на формування правової культури добросовісної конкуренції.

Особливу увагу слід приділити співвідношенню публічних і приватних інтересів у сфері конкуренції. Приватний інтерес полягає у прагненні підприємців здобути ринкові переваги, тоді як публічний інтерес держави – у гарантуванні чесних і рівних умов для всіх суб'єктів. Завдання адміністративного права полягає у встановленні меж допустимої поведінки та запобіганні зловживанням, водночас залишаючи простір для вільної економічної ініціативи.

Важливою складовою інституційного механізму є діяльність Антимонопольного комітету України, який виконує контрольні, правозастосовчі, дозвоільні та консультативні функції. Його ефективність значною мірою залежить від взаємодії з іншими органами державної влади, судами та бізнес-середовищем. Судова практика відіграє роль стримуючого чинника, забезпечуючи перевірку рішень АМКУ на предмет законності та пропорційності.

Зарубіжний досвід підтверджує, що успішність конкурентної політики визначається не лише суворістю санкцій, а й якістю інституцій та культурою правозастосування. Європейська модель базується на централізованому адміністративному контролі та широкому застосуванні інструментів «м'якого права», тоді як американська – на судовому тлумаченні та економічному аналізі права. Для України оптимальною є інтеграція європейських стандартів із врахуванням позитивних рис американського підходу, насамперед методів економічної оцінки впливу на конкуренцію.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання конкуренції в Україні перебуває на етапі модернізації. Його розвиток потребує гармонізації із законодавством Європейського Союзу, посилення інституційної незалежності Антимонопольного комітету, удосконалення адміністративних процедур і ширшого застосування превентивних механізмів. Конкуренція має розглядатися не лише як економічний інструмент, але й як конституційна цінність

і складова верховенства права, від ефективності якої залежить не тільки стан національної економіки, але й поступове утвердження правової держави та демократичного суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. 19th ed. New York : McGraw-Hill, 2010. 944 p.
2. Святоцький О. Д. Конституційні основи правового регулювання економіки. К. : Юрінком Інтер, 2003. 320 с.
3. Орлюк О. П. Правові засади конкурентної політики в Україні. К.: Наукова думка, 2007. 256 с.
4. Кібенко О. Р. Конкуренція як об'єкт правового регулювання: монографія. Х. : Право, 2004. 312 с.
5. Шаповал В. М. Антимонопольне право України. К. : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.
6. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London : W. Strahan and T. Cadell, 1776. 412 p.
7. Scherer F. M., Ross D. Industrial Market Structure and Economic Performance. Boston : Houghton Mifflin, 1990. 702 p.
8. Hoffmann H. Europäisches Wettbewerbsrecht. München : C.H. Beck, 2005. 468 S.
9. Гриценко А. А. Економічна конкуренція і держава: проблеми правового забезпечення. К. : НІСД, 2015. 248 с.
10. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
11. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Posner R. Antitrust Law. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 320 p.
13. Stiglitz J. E. Whither Socialism? Cambridge, MA: MIT Press, 1996. 356 p.
14. Sutton J. Technology and Market Structure. Cambridge, MA: MIT Press, 1998. 600 p.
15. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
16. Андрійко О. Ф. Публічна адміністрація в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. К.: Наукова думка, 2012. 356 с.
17. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
18. Антимонопольний комітет України: офіц. сайт. URL: <https://amcu.gov.ua> (дата звернення: 10.09.2025).
19. Коломоець Т. О. Адміністративні процедури в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. 440 с.
20. Кузьменко О. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення конкуренції в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2017. 296 с.
21. Постанова Верховного Суду від 21.05.2020 у справі № 910/1012/19 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.09.2025).
22. Шумило М. М. Публічні та приватні інтереси у конкурентній політиці: проблеми співвідношення. *Вісник НАПрН України*. 2018. № 4. С. 45–53.
23. Орлюк О. П. Правові засади конкурентної політики в Україні. К.: Наукова думка, 2007. 256 с.
24. Whish R., Bailey D. Competition Law. 9th ed. Oxford: Oxford University Press, 2018. 1168 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

